

Marin Knezović

Nasilje kao sredstvo političke borbe hrvatskih iseljenika početkom 20. stoljeća očima Stjepana Radića i Stjepana Dojčića

SAŽETAK

Ovaj rad nastoji pokazati duboke korijene korištenja terora kao sredstva političke promidžbe u hrvatskom iseljeništvu. On nastoji ukazati na njegovu povezanost s političkim i ideološkim strujanjima u onodobnom svijetu, a posebno anarhizmom. U središtu rada je polemika oko atentata hrvatskog iseljenika Stjepana Dojčića na kraljevskog komesara Ivana Skerlecza 1913., točnije brošure koje su nastale vezane za atentat. Jedna je Stjepana Radića, a druga samog atentatora Stjepana Dojčića. Posredno, one se dodiruju važne teme razlike u mentalitetu između Hrvata u Hrvatskoj i onoga Hrvata u Americi kao posljedica različitih kulturnih i političkih iskustava.

Utemeljenost terora u ideologiji i prostoru

Svoja iskustva, pa tako i vlastitu prošlost često doživljavamo kao nešto posebno, iznimno, nešto što nas odvaja od drugih. U pravilu smo u krivu. Iste ili slične doživljaje dijele i drugi ljudi, drugi narodi. Zato je pogrešno promatrati svoje povijesno iskustvo kao nešto iznimno, drugima neshvatljivo. To vrijedi i za povijest hrvatskog iseljeništa. Posebno se to odnosi na njezine „teške“ teme poput korištenja terora kako bi se privukla pozornost na probleme Hrvatske i hrvatskog naroda i sl.

Ideja o korištenju terora kako bi se privukla pozornost svjetske i domaće javnosti na goruće hrvatske probleme prisutna je od početaka modernog hrvatskog iseljavanja. Ona je razumljiva samo ako je promatramo u sklopu vremena i prostora u kome je nastala.

Posebno se to odnosi na svijet ideja iz kojega je vjera u teror kao efikasno sredstvo političke borbe nastala. Afirmacija tih radikalnih stavova dogodila se krajem 19. i početkom 20. stoljeća u krilu anarhizma.

Osamdesetih i devedesetih godina 19. stoljeća anarhizam sve veću važnost polaže na individualni teror, bacanje bombi, atentate vatrenim i hladnim oružjem i sl. Njihov su cilj u prvom redu državni poglavari, političari, pripadnici poslovnih krugova i sl. Anarhisti su svjesni kako terorističkim napadima neće izravno promijeniti odnose u državi i društvu. Njihov je cilj bio promidžbeni – ohrabriti potlačene i ukazati kako vladajući slojevi društva nisu nedodirljivi.¹ Anarhizam je u sve većoj mjeri stvar pojedinca i manjih skupina, a ne organizirani pokret.²

¹ Radi se o tzv. propagandi djelom, permanentnoj revoluciji govorom, pismom, pištoljem i dinamitom za što se zalagao od 80-ih godina 19. st. glavni teoretičar anarhizma knez Kropotkin. Kropotkinovo oduševljenje revolucionarnim nasiljem od kraja 19. st. slabi u prilog infiltracije anarhista u sindikate. Selektivni teror zastupao je već Sergej Bakunjin u *Narodnom katekizmu* iz 1866. Hladnokrvno ubojstvo zbog revolucionarnih ciljeva odobrava i Sergej Nečajev u *Revolucionarnom katekizmu* iz 1870. KINNA, *Annarchisam*, 149, 172, 133, 134, 148; GUÉRIN, *Anarchism*, 43-47; ROOUM, *What is Anarchism?*, 17; COMBS, *Terroism*, 77.

² GUÉRIN, *Anarchism*, 48.

Između 1881. i 1912. godine u atentatima je ubijeno desetero šefova država ili vladara.³ U anarhističkom nasilju nalaze se i korijeni modernog terorizma.⁴

U drugoj polovici 19. st. anarhizam je posebno čvrsto uporište dobio u Sjedinjenim Američkim Državama (SAD). Korijeni američkog anarhizma su u Europi, a u SAD ga prenose europski doseljenici. Tu se lako ukorjenjuje zbog mentaliteta koji tradicionalno s podozrenjem gleda na svaku vlast. Anarhizam je posebno popularan među doseljenicima iz srednje Europe i među manjinskim migrantskim skupinama. Posebno su jaka anarhistička središta Chicago i Pittsburgh.⁵ Kako se tu naselila i velika hrvatska zajednica nije čudno da je anarhizam utjecao i na Hrvate u Sjedinjenim Američkim Državama.

Atentat na Skerleca

U kontekstu „mode“ atentata i individualnog terora karakterističnog za anarhizam treba promatrati i atentate u Hrvatskoj na kraljevskog komesara Cuvaja i njegova nasljednika Ivana Skerleca. U središtu pozornosti ovog rada je atentat hrvatskog iseljenika iz Amerike, Stjepana Dojčića, na komesara baruna Ivana Skerleca 18. kolovoza 1913., reakcija na atentat javnosti u Hrvatskoj i u iseljeništvu, a posebno dva pamfleta koja su nastala vezana za atentat.

Prvog je autor bio Stjepan Radić i bio je naslovljen „Javna politička poruka probudjenoj seljačkoj braći naročito u Americi i po ostaloj tudjini“ iz 1913. Godine 1919. atentator Stjepan Dojčić objavio je svojevrсни odgovor na Radićev pamflet pod naslovom „Tko je lopov? Stjepan Dojčić ili Stjepan Radić?“.

Stjepan Dojčić je bio mladi radnik – ličilac (lakirer) koji je 1909. otišao u SAD. Radio je i živio u gradu Kenoshi u saveznoj državi Wisconsin. Tu je bio aktivan u nizu hrvatskih društava i organizacija kojih je dijelom bio i osnivač. Vrlo rano se počeo isticati svojim radikalnim stavovima vezanima za situaciju u domovini. Tako je aktivan u prikupljanju novčanih sredstava za hrvatsku oporbu, a podržavao je i atentat Luke Jukića na komesara Cuvaja.⁶

Premda su Dojčića kasnije optuživali za zanesenost „jugoslavenstvom“ on je u prvom redu bio pravaš, starčevićanac, uvjeren kako je Hrvatima jednako važno kako nacionalno tako i socijalno oslobođenje.⁷

Uzorke Dojčićeva čina mnogi vide u utjecaju strane sredine. Tako zagrebačke *Narodne novine* Dojčićev čin objašnjavaju utjecajem „američkog odgoja“ i vodstva američkih Hrvata.⁸

O utjecaju Amerike na promjenu mentaliteta Hrvata u iseljeništvu svjedoči i A. G. Matoš opisujući ponašanje povratnika iz Amerike u vlaku. Dok su ostali putnici bili servilni, ovaj je otvoreno i bučno iznosio svoje mišljenje. Upravo u povratnicima iz Amerike Matoš vidi najbolje učitelje

3 SAD - 1881. predsjednik James Garfield, 1901. predsjednik William McKinley; Rusija - car Aleksandar II., 1911. predsjednik vlade Petar Stoljpin; Španjolska - 1897. premijer Antonio Canovas del Castillo, 1912. premijer Jose Canalejas y Mendez; Irska - 1882. državni tajnik za irsku, Lord Frederick Cavendish; Francuska - 1894. predsjednik Sadi Carnot; Austro-Ugarska - 1898. carica Elizabeta; Italija - 1900. kralj Umberto I. COMBS, *Terroism*, 79.

4 Prvi val modernog terorizma bio je onaj anarhistički i trajao je od 1880. do 1920. COMBS, *Terroism*, 82.

5 U Chicagu se organizirala tzv. crna interacionala Working People's Association koja je okupljala u prvom redu migrante iz Njemačke i Austro-Ugarske. Posebno je bio bitan list *Freiheit* oko kojega su se okupljali anarhisti njemačkog i češkog podrijetla. MARSHALL, *Demanding the Impossible*, 496–501.

6 Dojčić je tako bio tajnik lokalnog ogranka Hrvatske narodne zajednice, osnovao je hrvatsko pjevačko društvo, knjižnicu kao i ogranak Hrvatskog saveza. ČIZMIĆ, „O atentatu“, 333–334.

7 Vlada Austro-Ugarske u ultimatumu Srbiji 1914. navodi i Dojčićev atentat kao primjer podrivačkog djelovanja Srbije ali za vezu Dojčića i srpske vlade nema nikakvih dokaza. HORVAT, *Pobuna omladine*, 236, 256.

8 ČIZMIĆ, „O atentatu“, 334–335.

demokracije u Hrvatskoj.⁹

Posebno ponašanje Dojčića na suđenju za atentat *Novi list* vezuje za njegovo američko iskustvo. On je „miran Amerikanac“ duboko uvjeren u pravednost svoga djela.¹⁰

Na tom tragu Dojčićev atentat objašnjava i državni odvjetnik tijekom suđenja. Njega su na atentat potaknula društva američkih Hrvata, a posebno hrvatski tisak u Americi.¹¹

Stjepan Radić je osudio atentat. Rješenje za hrvatske probleme nisu nasilje i revolucija nego gospodarski i prosvjetni razvoj.¹²

Novine u Banskoj Hrvatskoj osuđuju atentat, ali u njemu vide i odraz teškog političkog stanja u kome se Banska Hrvatska nalazi. Hrvatski tisak u Dalmaciji s naklonošću pak gleda na Dojčićev čin.¹³

Dojčić svoj čin predstavlja kao izraz nezadovoljstva pola milijuna američkih Hrvata. Isto tako tvrdi kako tamo ima i mnoštvo sljedbenika. On nije usmjeren protiv Skerleca kao osobe, već protiv institucije komesara koju ovaj obnaša.¹⁴ On počinjeni atentat tako vidi kao sredstvo masovne mobilizacije, masovne promidžbe.

Dojčić je uživao snažnu podršku Hrvata u Americi koja dolazi do izražaja u pisanju listova američkih Hrvata *Hrvatski svijet* i *Zajedničar*, a *Hrvatski savez*¹⁵ ga je proglasio počasnim članom.¹⁶

Do koje mjere je išla podrška Dojčiću svjedoči anegdotoj koju ovaj navodi u svojoj brošuri. Kada je Dojčićeva sestra don Niki Grškoviću iskazala grizodušje zbog toga što je Dojčić pucao na Skerleca u crkvi, don Niko je navodno izjavio: „Stjepan je smio pucati i u crkvi, dapače i za službe božije, samo ne i za vrijeme podizanja. On je čekao dok prodje služba božja.“¹⁷

Vlasti (Skerlec i bivši ban Khuen Hédervary) minoriziraju pak važnost atentata.¹⁸

9 „Mnogo psuje i priča. Kune cio kalendar. Iz razgovora razabirem da je bio u Americi. Jak, razvijen, sasvim se drugačije ponaša od ostalih. Opservirao sam, da svi što ne maknuše iz Hrvatske i maju u svom držanju i ponašanju nešto bojažljivo, servilno. Moj Amerikanac se ponaša kao čovjek, koji nekoliko godina bijaše slobodan čovjek, među slobodnim ljudima. On će u svom selu biti i nehotice učitelj slobode. Amerika je danas najvažniji faktor u stvaranju hrvatske demokracije, najbolja škola hrvatske energije.“ HORVAT, *Pobuna omladine*, 234.

10 „On je miran Amerikanac uvjeren da je učinio ono što mu je nalagala duša i sav njegov život u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.“ HORVAT, *Pobuna omladine*, 261.

11 „Poznato je naime, da u Americi razna društva, pod vidom širenja prosvjete i humaniteta, šire razvratne ideje, prikazujući razne političke događaje u krivom svjetlu i uzgajajući fanatike. Napose se u tom razvratnom djelovanju ističu novine, koje bune protiv našeg ustavnog poretka i propagiraju uniju balkanskih naroda. Žrtva tog miljea je i optuženi Dojčić... Sudjelujući aktivno u agitaciji među američkim Hrvatima odlučio se je na zločin atentata, kojeg je u Americi zamislio, a u Zagrebu izveo.“ *Narodne novine*, 25. 9. 1913., br. 220.

12 ČIZMIĆ, „O atentatu“, 338-339.

13 *Isto*.

14 „Ne ćutim se krivim. Nisam pucao na Skerleca nego na komesara.“ „Ja ćutim da nisam kriv, jer sam htio maknuti onoga, koji gaji zakon. – Vi niste na to zvani. – Ne po zakonu, već po duši svojoj... Pošto vidim da još postoji komesarijat, to izjavljujem, da ne žalim čina, te još iza mene stoji 5.000 američkih Hrvata, koji će moj primjer slijediti. Živila Hrvatska, živio Zagreb, koji će još doživjeti ovakvih posjeta, kakav sam ja učinio.“ HORVAT, *Pobuna omladine*, 262-263; ČIZMIĆ, „O atentatu“, 335-337.

15 Hrvatski savez (The Croatian League) je politička organizacija američkih Hrvata osnovana 1911. u Kansas Cityu. Neposredni povod njegovog osnivanja bilo je zatamljivanje hrvatskog imena prilikom popisa stanovništva Sjedinjenih Država. Jako se angažirala i u političkim prilikama stare domovine. Savez se 1913. proširio i na Južnu Ameriku. Tijekom Prvog svjetskog rata podržavao je stvaranje jugoslavenske države, no uslijed razočaranja novom državnom tvorevinom savez polako zamire. *Leksikon hrvatskog iseljeničtva i manjina*, Zagreb, 602.

16 ČIZMIĆ, „O atentatu“, 335-336.

17 DOJČIĆ, *Tko je lopov?*, 44.

18 ČIZMIĆ, „O atentatu“, 337.

Nasilna djela u svrhu političke promidžbe bila su odraz iznimno teškog stanja u kome se nalazila Banska Hrvatska pred Prvi svjetski rat. Početkom 1912. ban Slavko Cuvaj je raspustio Hrvatski sabor zbog nepostojanja dostatne većine za produženje financijskog dijela Hrvatsko-Ugarske nagodbe. U proljeće iste godine kralj i car Franjo Josip dokida i zadnje ostatke ustavnosti imenujući Cuvaja kraljevskim komesarom. Hrvatsku je zahvatio val štrajkova đaka i studenata. Naspram Cuvaja stale su sve bitnije političke snage u Hrvatskoj. Usprkos tome, represija sa samo pojačavala stalnim ograničavanjem temeljnih ustavnih sloboda, poput slobode tiska i sastajanja. Situaciju pogoršala i gospodarska kriza u Austro-Ugarskoj potaknuta Balkanskim ratovima. Političku situaciju otežava i solidariziranje hrvatske javnosti s zemljama Balkanskim saveznicama koje ratuju protiv Turske. Veliki dio muškog stanovništva zbog krize na Balkanu unovačen je u vojsku, a kao sol na ranu Hrvatskom se počela širiti i kolera. Krizna situacija u Hrvatskoj se nije zapravo smirila sve do početka 1914.¹⁹

Radićeva brošura

Radićeva brošura iz 1913. upućena Hrvatima u Americi u jednakoj je mjeri upućena i ostatku hrvatske javnosti.

Koliko se radi o kontraverznom spisu pokazuje i njegov početak. On započinje kratkom analizom iseljavanja Hrvata i njegovih uzroka. Hrvati odlaze u Ameriku kako bi se othrvali dugova i potom kupili nešto zemlje, no pri tome moraju imati na umu kako je rad u Americi puno naporniji nego u domovini. Zbog iseljavanja mnoga sela ostaju pusta, obitelji bez hranitelja. Na mjesto Hrvata dolaze stranci. Zbog gospodarskih prilika iseljavanje će biti neizbježno, no ono što iseljenici trebaju činiti je biti štedljivi. Štednja u Americi, zbog nedavne propasti banaka, pokazala se nepozdanom i zato je nabolje uložiti u domaće banke i to posebno u Hrvatsku zemaljsku banku u Zagrebu! Tek tu čitatelj shvaća kako se radi o reklamama. Ono koji su uložili u hrvatske banke nisu se na kraju dobro proveli jer su i njih pogodile velike teškoće u njihovom poslovanju tijekom i na kraju Prvog svjetskog rata.

Po reklamama za Hrvatsku zemaljsku banku slijede dvije patetične Radićeve pjesme u kojima poziva Slovence, Srbe i Hrvate na povratak i na pristup njegovom djelu bez „oholosti“.²⁰

Radić je protiv revolucije još iz vremena Rusko-japanskog rata kada je u njoj vidi samo sredstvo rušenja „slavenskog carstva“. Revolucionarne vođe koriste očaj ljudi potičući ih na nepotrebno žrtvovanje.²¹ Posebno je to problematično kada revolucionarne vođe same nisu na to spremne. Sam se Radić bavio idejom atentata na Khuena, no od toga je odustao kada je iz literature više naučio o slobodi europskih naroda.²²

Pred Hrvatskom se postavlja izbor o tome „hoćemo li se i u buduće boriti samo javno i otvoreno zakonitim putem ili ćemo se boriti potajno, iz zasjede, atentatima ili revolucijom.“ To pitanje postavljaju u prvom redu hrvatske novine u Americi odlučivši se unaprijed za revolucionarnu varijantu.²³

Ono što Hrvati mogu izgubiti je „ugled“. Po Radiću Hrvati su do sada bili poznati kao pametni, hrabri i razboriti. Sada im prijete da ih se gleda kao podmukle, lukave i lude, što će ih kompromitirati u očima drugih naroda. Hrvatska ne treba mržnju i želju za osvetom nego „rad“ za slobodu i napredak.²⁴

19 DESPOT, „Sjeverozapadna Hrvatska u vrijeme Balkanskih ratova“, 72-81.

20 RADIĆ, *Javna politička poruka probudjenoj seljačkoj braći*, 3-4.

21 *Isto djelo*, 5.

22 *Isto*, 6-9.

23 *Isto*, 8-9.

24 „A ja vam na to velim: Naša domovina Hrvatska treba od nas svijuu naš život, a ne našu smrt, i to život pun rada za slobodu i za napredak, bez mržnje na ikoga i bez same pomisli na osvetu.“, *Isto*, 9-10.

Za Radića je sloboda red i pravedno sudstvo, a koji nisu nametnuti silom za što su pak najbolji primjeri Velika Britanija i sjeverna Amerika.²⁵

Sloboda nije samovolja pojedinca nego sigurnost njegove osobe, imovine, misli i djelovanja u okvirima granice zakona. Pri tome zaostao, lijen, pokvaren i nasilan narod ne može biti slobodan. Protiv je „vike“ kada se zahtjeva sloboda. Do nje se pak stiže radom na „narodnom napretku“ premda u tekstu nije posve jasno o čemu se zapravo radi.²⁶

Radić pravi razliku između materijalnog i moralnog ili duševnog napretka. Pri tome smatra kako je materijalni napredak u rukama neprosvijećenog naroda opasan. Za moralni ili duševni napredak potrebno je njegovo utemeljenje na kršćanskoj civilizaciji.²⁷

Današnji napredak se temelji na sve boljim prometnim vezama i sve boljoj obrazovanosti. Zahvaljujući sve jeftinijim novinama i knjigama narod postaje sve obrazovaniji čime se „izjednačava“ njegov utjecaj s utjecajem bogataša.²⁸

Radić smatra kako u suvremenom društvu tiranija nije moguća. Tome je razlog u sve boljem obrazovanju ljudi. Smatra kako je početkom 20. st. „nezamisliva“ vlast koja bi ubijala svoje političke protivnike i uzimala im imovinu. Tiranije postoje samo još u krajnje zabitim krajevima svijeta. Danas samo po koji vladar ili vlada mogu biti „siloviti“. Kako nema pravih tiranija nisu dozvoljeni ni atentati protiv tirana.²⁹

Ono na što treba usmjeriti pozornost je rad Sabora kome prvenstveni cilj treba biti širenje prosvjete i zaštita prava pojedinca. U Hrvatskoj je povećan broj glasača s 40.000 na 200.000, što je dovelo do toga da je „narod“ u Hrvatskoj dobio vlast u svoje ruke.³⁰ Pri tome zaboravlja spomenuti kako je još uvijek ogromna većina „naroda“ ostala bez prava glasa.

Radić u svojoj kritici revolucije napada sve pojave nasilnog otpora habsburškoj vlasti od strane Hrvata. Tako napada Zrinsko-frankopansku urotu, Rakovičku bunu 1871., nemire zbog mađarskih grbova 1883. i mađarskih natpisa 1903. Gdje postoji težnja za nasilnim prevratom nema mjesta napretku. Premda su ciljevi Hrvata bili legitimni bune su ih samo kompromitirale.³¹

Glavni primjer neuspjeha revolucije po Radiću je Ruska revolucija iz 1905. koja nije promijenila ništa nego je samo dovela do pljački i razaranja. Bilo kakva vlast je bolja od nikakve vlasti.³²

Posebnu pozornost Radić posvećuje razlozima zašto je revolucija u Hrvatskoj nemoguća. Hrvati su premali, nemaju državu ni vojsku. Hrvati su i razdijeljeni među više „država“, pri čemu ni jedna nije nezavisna. Zahvaljujući modernom transportu, komunikacijama i vojnoj tehnologiji država brzo i lako može ugušiti svaku pobunu.³³

Hrvati bi teško, ako bi se pobunili, našli saveznike u drugim dijelovima Habsburške Monarhije, a ne mogu računati ni na intervenciju stranih sila zbog načela ne miješenja jedne države u unutarnje stvari druge.³⁴

25 To je razlog zašto tamo nema nasilja ni atentata. (To Radić navodi premda su dva predsjednika Sjedinjenih Država stradala u atentatima. op.a.) Doduše feministkinje se bore nasiljem zbog čega, po Radiću, i nisu ostvarile svoja prava. *Isto*, 11-12.

26 *Isto*, 13-14.

27 *Isto*, 14-15, 17.

28 *Isto*, 17-18.

29 *Isto*, 19, 23-25.

30 *Isto*, 19, 23-24.

31 *Isto*, 27, 30-31.

32 „Ova ili ona vlada može imati, pa i ima mnoge pogreške, pa i grieh. Današnja država ima također dosta svojih pogrešaka i nedostataka, ali svaki razuman čovjek uvidja, da je i najgora vlada bolja od nikakve i najlošija država zgodnija od javnog meteža, mrcvarenja i klanja.“ *Isto*, 32-33.

33 *Isto*, 31, 33.

34 *Isto*, 33-36.

U politici prema Mađarima Hrvati čine greške jer jedni ovima previše popuštaju, a drugi na ove previše „viču“. Rješenje je za Hrvate čvrst stav prema Mađarima s osloncem na vladara. Na drugoj se pak strani vlast mora odreći nasilja i podmićivanja političara. Sredstva iz banovinskog proračuna trebaju se upotrijebiti za „narodnu prosvjetu“ i „narodnu privredu“.³⁵

Govoreći o atentatu Luke Jukića na bana Cuvaja, Radić smatra kako atentati mogu samo još više „prestrašiti“ narod i na njega povećati pritisak. Atentatora će se ili sažalijevati ili slaviti.³⁶

Posebno kontraverzan je dio spisa u kojem tvrdi kako se atentator na Skerlecza, Dojčić, nije htio sastati s njime i da nije htio čitati njegove knjige. Da se Dojčić htio sastati s njime Radić bi mu objasnio kako je imenovanje Skerlecza za komesara korak prema ponovnoj uspostavi ustavnosti u Hrvatskoj i „dokaz, da u Beču i u Pešti računaju s nama Hrvatima kao s narodom.“³⁷

Tu, blago rečeno, Radić ne govori istinu. To posredno i sam priznaje u autobiografskim bilješkama koje je 1928. objavila *Seljačka prosvjeta*. Tu tvrdi kako se ipak sastao s Dojčićem, kojega je poslalo „tajno američko društvo“ sastavljeno od 70 Hrvata sa zadatkom ubojstva komesara Slavka Cuvaja. Radić je navodno rekao Dojčiću kako je ili provokator ili „pošten dečko“. Ako je ovo potonje pokušat će ubiti Cuvaja, ali ovaj nije uzrok hrvatskoj podređenosti, nego neukost hrvatskog seljaštva koje ga i tjera u Ameriku. Posljedica za Hrvate bit će da će biti stavljeni „izvan zakona“. Revolucija je za velike, a ne za male narode. Za male seljačke narode poput hrvatskog jedini je put borba sredstvima zapadne demokracije.³⁸

Dalje u brošuri Radić tvrdi kako su jedini prostor za izražavanje političkog stava izbori za Sabor. Dojčić je pucao na osobu koju je vladar poslao da Hrvatskoj vrati samostalnost i u tom smislu smatra Dojčićev atentat bezumnim.³⁹

Seljaci u Hrvatskoj navodno oštro osuđuju Dojčićev atentat premda njega osobno žale. To bi činili i Hrvati u Americi da su bolje upućeni u prilike u Hrvatskoj. Zato je Radić napisao brošuru.⁴⁰

Atentati Luke Jukića i Stjepana Dojčića su rezultat manipulacija. U slučaju Dojčića radi se o utjecaju hrvatskog tiska u Americi, u čemu se Radić slaže s režimskim tiskom i predstavnicima režima.⁴¹

35 Isto, 37.

36 Isto, 40.

37 Isto, 41-42.

38 Radić je Dojčiću navodno rekao: „Ili ste vi magarac i provokator i onda naravski nećete počiniti nikakav atentat ili ste vi pošten dečko te uistinu mislite da bi svojim atentatom mogli Hrvatsku osloboditi. Ali onda ste na krivom putu, jer Cuvaj nije uzrok naše podređenosti Mađarskoj i Austriji, nego je posljedica te podređenosti. Uzrok je silna politička neukost hrvatskoga seljaštva i ta nesreća što je, evo, prošlo već 20 godina da svake godine iz svih hrvatskih zemalja odlazi u Ameriku po deset, po dvadeset, pače i po trideset tisuća ljudi, koji su često najsposobniji, a svakako vrlo poduzetni. Sad je naših ljudi u Americi preko pol milijuna i vi mi javljate da vas se našlo 70, koji ćete redom biti atentatori i poubijati sve tirane koje Beč ili Pešta nametne Hrvatskoj. Prvo, to neće i ne može biti, a drugo, kad biste to uistinu počeli provoditi, proglasila bi Austrija nas Hrvate za izrode i stavila izvan svih zakona. Jeste li čuli za kneza Kropotkina? Jeste. Dobro. Jeste li čuli za čitav niz knezova i grofova ruskih, poljskih i mađarskih koji su spremali revoluciju? Jeste. Dobro. Vidite li, dakle, da atentate i revoluciju mogu praviti koliko-toliko s uspjehom samo velikaši, i to u velikim narodima, ili barem u narodima s brojnom aristokracijom? Seljački narod, kakav smo mi Hrvati, ima samo jedan put, a to je prosvjeta i organizacija pa onda neustrasiva i ustrajna borba svim političkim sredstvima zapadne demokracije.“ „Jeste li razumjeli?“ „Čujte, ako ste vi zbilja pošten dečko, onda bi velika škoda bila dati vas za jednoga izroda kakav je Cuvaj. Cuvaja ima među mađarsko-švapskim služnicima na tucete, a eto, Dojčić je samo jedan.“ *Seljačka prosvjeta: glasilo Seljačke sloge, hrvatskoga seljačkoga prosvjetnoga i dobrotvornoga društva u Zagrebu (Zagreb), 1928., 6-8.*

39 RADIĆ, *Isto djelo*, 42-43.

40 Isto, 43.

41 Isto, 43-44.

Kao posebnu opasnost Radić vidi uvjerenje kod Hrvata da su za njihove probleme krivi drugi narodi poput Srba, Mađara, Nijemaca i Talijana. Umjesto da se opterećuje vanjskim neprijateljima, Hrvati se više trebaju baviti svojom prosvjetom i gospodarstvom.⁴²

Isti su zapravo oni koji podržavaju državni teror u obliku borbe protiv predstavničke demokracije i prava glasa, kao i oni koji bi se protiv zakona i vlasti borili bombama i revolverima.⁴³

Radić se zalaže za svojevrsnu sintezu ideologija. Politika treba biti konzervativna u odnosu na „vjerske poslove“, liberalna kada teži širenju prava glasa i „radikalna“ kada se radi o borbi za prosvjetu i narodno gospodarstvo.⁴⁴

***

Stavovi izneseni u brošuri potaknutoj Dojčićevim atentatom na tragu su Radićeve „mirotvorne“ politike koja su podozrenjem gleda na nasilje u politici, posebno kada se radi o malim narodima kao što je to hrvatski. Usprkos tome, jasna nota podrške režimu u banskoj Hrvatskoj ne može se osporiti.

Radić ne odbija samo nasilje kao sredstvo političke borbe nego je podozriv i prema „vikanju“ na političke oponente. Jedinu pravi oslonac Hrvatima je vladarska kuća i širenje znanja među najširim stanovništvom. Radić općenito govori o važnosti „narodne“ prosvjete i privrede, no što oni zapravo znače i kako će poboljšati položaj najširih slojeva stanovništva nije posve jasno. Posebno je sporno njegovo povjerenje u krnju demokraciju banske Hrvatske.

Zanimljiv je i njegov stav kako samovoljno ubijanje političkih suparnika i oduzimanje imovine više nisu mogući. To Radić govori na početku 20. stoljeća koje je stvorilo jednog Hitlera, Mussolinija i Staljina. Isto tako je interesantan njegov stav kako je revolucija u dvadesetom stoljeću nemoguća i zastarjela. Za to mu je poseban dokaz Rusija, zemlja u kojoj će samo četiri godine kasnije boljševici preuzeti vlast.

Konačno, uz čitav niz pogrešnih političkih procjena, sporni su i oni dijelovi gdje Radić obmanjuje javnost ili mistificira svoje djelovanje i svoj utjecaj.

Dojčićeva brošura

Dojčićeva brošura pod nazivom „Tko je lopov? Stjepan Dojčić ili Stjepan Radić?“, koja je velikim dijelom odgovor na brošuru Stjepana Radića iz 1913. pojavljuje se tek 1919. Razlog za to je predvidljiv. Razdoblje od 1913. do 1918. Dojčić je, osuđen zbog atentata na Skrlacza, proveo u zatvoru. Tako je ova brošura nastala u posve promijenjenim okolnostima. Habsburška Monarhija je propala, a stvoren je Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca.

Stjepan Dojčić posvećuje svoje djelo atentatorima na Franju Ferdinanda iz lipnja 1914. na čelu s Gavrilom Principom s kojima se dijelom poistovjećuje. Usprkos tome teško je brošuru shvatiti kao prorežimski uradak. Dojčić je naime vrlo kritičan i prema novoj vlasti.

Dojčić u brošuri prvenstveno napada sluganstvo Hrvata prema Habsburgovcima. Ono je imalo katastrofalne posljedice jer koštalo života tisuće Hrvata na bojištu. Ona je rezultat nepouzdanje inteligencije (koja je čas „nacionalna“, a čas „anacijonalna“) i koja je poticala i uplate ratnih zajmova.⁴⁵

42 Isto, 44-50.

43 Isto, 52-53.

44 Isto, 53-54.

45 DOJČIĆ, *Tko je lopov?*, 7-9.

Po Dojčiću glavni činitelji u borbi za slobodu nisu bili Hrvati iz Hrvatske, nego oni iz Amerike. Premda su iz Hrvatske često bili izvarani, krenuli su kao borci „Jugoslavenske legije“ u borbu protiv Austro-Ugarske. Pri tome oni nisu krenuli u borbu samo protiv nacionalne, nego i protiv socijalne represije. Njih je na iseljavanje prinudila ne samo nacionalna nego i socijalna obespravljenost. Srbi su pak po okončanju rata stali na stranu veleposjednika i stranih vlasnika. Zato Dojčić sumnja u mogućnost uvjeravanja Hrvata da su ovi sa Srbima i Slovencima braća.⁴⁶

Tako se američki Hrvati, borci „Jugoslavenske legije“, osjećaju izdanima i od novog režima jer za njih socijalno oslobođenje nikada nije bilo manje važno od nacionalnog. Sam Dojčić za sebe tvrdi kako je uz „nacionalizam“ uvijek imao na umu i socijalne zahtjeve.⁴⁷ Konačno, Dojčićeva brošura završava njegovim uvjerenjem u budućnost svijeta utemeljenog na socijaldemokraciji i pozdravom: „Proleterii svih zemalja, ujedinite se!“⁴⁸

Dojčić žučljivo napada Stjepana Radića. On je prevario američke Hrvate koji su puno polagali na njega i dok je s njim „pripremao“ atentat istovremeno je bio u dogovoru s komesarom Skerleczom i njegovim zamjenikom Fodroczyem o čemu svjedoči i njegova brošura iz 1913. On je jednostavno „lažni apostol“ hrvatskog naroda. U zatvoru nije završio samo zato što Dojčić nije htio svjedočiti protiv njega.⁴⁹

Dvolične su bile i „vođe“ Hrvata u Americi kojima je jedini cilj bilo vlastito bogaćenje. Iznimku je predstavljao Hrvatski savez koji je poslao dragovoljce s ciljem rušenja Austro-Ugarske.⁵⁰

Dojčić posebno naglašava kako njegov atentat nije bio izraz njegove urođene agresivnosti. Usprkos tome u njega je uložio sva, premda vrlo skromna, vlastita sredstva. On je bio i izraz razočaranja reakcijom javnosti na atentat Luke Jukića na komesara Cuvaja koji je bio vrlo mlak.⁵¹

Krajem listopada 1912. Dojčić se susreo sa Stjepanom Radićem. Dojčić smatra kako ga je Radić primio jer je očekivao kako mu ovaj nosi novce iz Amerike. Radić se navodno bojao kako bi Dojčić mogao tražiti novce od njega. Ovaj je od Radića očekivao samo podatke. Radić mu je s jedne strane govorio o kretanju Cuvaja, a s druge je isticao kako je Dojčić premlad da se upropasti atentatom na Cuvaja. Po pitanju atentata Radić je zapravo ostao neodređen.⁵²

Na kraju je, razočaran situacijom među Hrvatima u domovini, atentat na kraljevskog komesara doživljavao kao obvezu ne toliko prema domaćem stanovništvu, koliko prema Hrvatima u Americi koji jedini iskazuje borbenost.⁵³

46 *Isto*, 10-11.

47 *Isto*, 11.

48 *Isto*, 49.

49 Za brošuru je od banskog predstojnika za unutarnje poslove Fodroczya Radić po navodima Dojčića primio 4.000 kruna. Radić je samo kratko boravio u zatvoru kako bi se mogao predstaviti „mučenikom“ pred američkim Hrvatima kada od njih traži novac. *Isto*, 11-12, 21-22.

50 *Isto*, 13-14.

51 „Nisam se nikada s nikim tukao, nisam nikoga čušnuo, nisam jošte u životu pucao ma iz kakovog oružja. Nikome se nisam još grozio, da ću ga napasti, do li sada tom prokletom Cuvaju.“ *Isto*, 15-16.

52 *Isto*, 18.

53 „Mislio sam, doći će ipak jednom čas, da obračunam sa ovima vitezovima u ime naroda, ako ne u ime ovoga u domovini, a ono onoga u Americi, koji je pripravan da se bori.“ *Isto*, 20.

Atentat je u prvom redu trebao biti simboličan čin. Trebao je biti počinjen na dan vladareva rođendana, koji je toliko nevolja nanio hrvatskom narodu i u crkvi (katedrali) posvećenoj vladaru, koji je simbol mađarske državnosti i u trenutku kada se hrvatska oporba činila pobijedenom. Svoj je atentat doživljavao kao izraz protesta svih onih nezadovoljnih habsburškom vladavinom, no prvenstveno onih u tuđini.⁵⁴ Dojčić je u prvom redu doživljavao čin atentata kao poruku Hrvata u Americi Beču, Pešti i domaćim izdajnicima.⁵⁵ On je duboko razočaran hrvatskim političarima. Bitno mu je samo da su uz njega njegova „braća“ iz Amerike i Hrvatski savez i da je učinio nešto za svoju domovinu što smatra pravednim. Nasuprot „šarlatanu Radiću“ stavlja „poštene i borbeni naš element u Americi.“⁵⁶

Motiv koji prolazi cijelom brošurou je onaj o Radiću kao prevarantu i izdajici. Naspram Radića Dojčić ističe primjer Frane Supila i njegova dopisa iseljeničkom listu *Hrvatski svijet* (Josip Horvat navodi kako je autor Ivan Vukić Lupis).

Supilo je isticao Dojčića kao ponos američkih Hrvata koji je za svoje zalaganje za domovinu spreman pretrpjeti i višegodišnji zatvor. Njegovo je ponašanja „muško“, odlučno, ono pravog „Hrvata-Amerikanca“. Hrvatska javnost pak umjesto da se solidarizira s Dojčićem ona se veseli što je Skerlec preživio. Posebno je Supila razočaralo ponašanje akademske omladine za koje je Dojčić „prost“, „jednostavan“. Američki su im Hrvati dragi samo kad od ovih potražuju novac, a među njima je prvi Stjepan Radić. Glavni je problem ponor koji postoji između hrvatske „gospode“ i hrvatskog „puka“. Hrvatima u Hrvatskoj će još puno trebati da spoznaju što je to sloboda, dok oni u Americi što je to sloboda dobro znaju jer su s njome u neposrednom kontaktu. Hrvati u Hrvatskoj su dobrovoljni robovi. Prava sloboda dolazi samo iz Amerike. Zadaća je Hrvata u

54 „Odmah sam računao, da će najbolje biti, ako se to učini kao neka demonstracija na rođendan krivokletnika, nemoralnog Habsburgovca, krvnika svojih naroda (osobito Hrvatske), višestrukog ubojice i to u crkvi sveca – kralja i silnika, koji je prvi bio okrunjen sa „svetom krunom“, pod kojom je Hrvatima već sudjen na ovom svijetu „plač i škrgut zubi“... „U duši sam osjećao glasan protest u ime svjetsnih Jugoslavena, a osobito u tuđini, a kuršum iz revolvra prosvirao je lijevu mišicu (mjesto srca) predstavniku cara i kralja Beča i Pešte, nasilja i tmine, renegatu i slavohlepniku, komesaru Skerleczu! I to se sve dogodilo onaj čas, kad je komesar mislio, „pobijedio sam“, Hrvatska mi leži ničice...“ *Isto*, 20

55 To navodi u svom pozivu na nesuđenu veliku narodnu skupštinu u Ludbregu 2. veljače 1919. „Jugoslavenski narode! Hrvati u Americi s ostalom svojom braćom Srbima i Slovencima bili su osobito ogorčeni nad nasiljem Austro – Ugarske, koje su vršili rođeni sinovi Hrvatske nad Hrvatskom. Zato sam preplovio duboki i širok Ocean, da donesem krvavu poruku američkih Hrvata, bečkim i peštanskim krvopijama, a napose hrvatskim izdajcima. Nijesu htjeli vjerovati mom revolverskom hitcu na dan obljetnice rođenja višestrukog ubojice Franje Josipa Habsburga u katedrali mađarskoga službeno proglašenog sveca Ištvana (Stjepana). Ja sam im kazao kako za mnom stoje svi svjesni Hrvati, pa da se više ne da živjeti onako, kako je to bilo. I gle, o tome su prilike imale osvjedočiti se, da su zbilja (ali ne samo Hrvati, već svi Jugoslaveni), dignuli oružje proti svojim tlačiteljima pod vodstvom Srbije, a pod imenom Jugoslavenske legije.“ *Isto*, 39-40.

56 U brošuri su i dijelovi pisma koje je Dojčić uputio don Niki Grškoviću iz zatvora, a koja su objavili u Americi *Hrvatski glasnik*, a u Hrvatskoj *Riječki novi list*, *Obzor* i *Novosti*. „Mene nije trebalo nagovarati na moj čin, a još manje bodriti, da kažem istinu u lice slugama Beča i Pešte. Ja sam bio pripravan na tamnicu i mučila, ja i sada sve rado podnašam, kad znadem, da su uz mene braća iz Amerike, zato je i vaš brzoglas proizveo na mene posebni utisak, tako da sam sav bio uznešen i u tamnici zadovoljan. Činilo mi se, kao da sam iz groba čuo glas mile majčice, koja mi je šaptala na uho: Sinko ne plaši se ovih opakih ljudi izdajica svoje domovine. Ti si učinio djelo pravednosti za dragu domovinu tvoju. Ovom glasu umrle majke moje pridružio mi se preko vas i glas moje braće, koji mi je isto govorio, koji mi je zato tako mio i sladak bio. Iskreni rodoljube, ja vam od srca želim da uzmognete i nadalje raditi, zajedno sa braćom okupljenom u Hrvatskom savezu za slobodu Hrvatske, kojoj ostajete vjerni sinovi. Doživio sam i ja ovdje dosta neugodnosti od naših političara koji su se išli ispričavati, te su dapače proti mene pisali.“ *Isto*, 43, 48.

Americi i osvetiti se za Dojčićevu žrtvu.⁵⁷

U odgovoru na tvrdnje iz Radićeve brošure kako Hrvati moraju poštovati zakonski poredak, Dojčić se pita zašto bi to Hrvati činili kado to i sama vlast ne čini (kršenjem Hrvatsko-Ugarske nagodbe na primjer)? Cilj je Radićevog spisa iseljenicima samo manipulacija istima.⁵⁸

Dojčić napada i Radićev poziv na „dobar glas“ i „razboritost“ Hrvata. Oni su samo doveli do ratnih stradanja i stanja u kojem su Hrvati 800 godina bili robovi. U tome je posebno negativna uloga Radića, koji je svojim veličanjem monarhije i vladara i glorificiranjem Njemačke gurao seljake u rat. Radić je radio i protiv zapadnih demokracija i opstanak Austro-Ugarske mu je bio važniji od dobrobiti hrvatskog naroda.⁵⁹

Obraz Hrvatima tijekom Prvog svjetskog rata su spasili hrvatski iseljenici jer bi inače Hrvati, zbog svoje lojalnosti Habsburgovcima, pred silama antante loše prošli.⁶⁰

Posebnu je pozornost Dojčić davao slučajevima u kojima se Radić pokazao lašcem. Radić je tako lagao o svom razgovoru s Lukom Jukićem i Dojčićevim prijateljima. Radić je doduše vrstan pisac, ali se ne ponaša onako kako piše.⁶¹

Prema američkim Hrvatima Radić je igrao dvostruku igru. Prvo bi ih poticao na radikalne istupe, a potom bi se javio habsburškim vlastima kao posrednik u smirivanju navedenih. Pri tome je uzimao novac i od jednih i od drugih. Osobito mu zamjera pisanje protiv novina hrvatskih iseljenika u Americi koje su skupljale novac za njega dok je bio u zatvoru.⁶²

57 Tako Supilo piše: „Dojčić – dika i ponos američkih Hrvata – ubrao je svoju lovoriku, robiju od šesnaest godina! To mu je nagrada zato, jer je ljubio Hrvatsku, ovu našu skućenu, okovanu, poplesanu i okovanu Hrvatsku! Ubrao je platu, koja stiže svakoga Pravog Rodoljuba, koji diže junačku desnicu na tirana svoje domovine.

Ja vam neću pisati o toku samog procesa od samo nekoliko sati – to ćete vi prenijeti iz tamošnjih novina. Samo ću vam to reći: Dojčić se ponio kano junak, kano pravi Hrvat-Amerikanac. Njegovo muško, oslučno i hladnokrvno držanje zapanjilo je svakoga. Suci su brzo bili s njime gotovi, jer on je priznao sve, čime ga optužiše. Niti se potresao, niti klonuo, nego mirno gledao svoje krvnike u oči. Na upit suca kako je mogao reći da je car krivokletnik? – odgovorio je: „Pa da. da da je krivokletnik? Zar se nije zakleo na hrvatski ustav, pa ga je pogazio?“ Svi prisutni, i prvi sudac, znaju da je Dojčić rekao istinu, ali su svi šutjeli. Kada je Dojčić pozvan da kaže, što ima da reče u svoju obranu, počeo je da navadja uzroke politike – rodoljubne – koji su ga potaknuli na njegov čin, sudac mu nije dao govoriti! Kao da je došao Dojčić, da ubije komesara radi njegovih lijepih očiju, a je jer ovaj, u ime „njegova veličanstva“ gnjete i u lance okiva Hrvatsku! Ali oni tako rade s cijelim našim narodom: stave mu jaram na vrat i začepu usta, pa se onda čude i prevrću očima, kada mjesto ustiju, progovori – hitac iz revolvera. No nije u savezu sa Dojčinovićevim činom sramota samo na službenoj Hrvatskoj. Poznato je, kako se i sva neslužbena, Rodoljubna Hrvatska prostrla ničice pred carskom komesarom, da mu iskaže svoje radovanje, što ga Dojčić nije – pogodio!

Ali ova naša vajna, „rodoljubna“, moderna, „demokratska“, „revolucionarna“ omladina, - ni ona nije bolja. Na dan rasprave bijaše prisutno jedva dvjesto znatiželjnika, koji su više došli da vide osobu Dojčićevu, nego da se interesiraju i u duši čute za njegov čin. A pravo je bilo da se, pa makar u veličajnom muku – koji često govori glasnije od svih riječi – sakupilo nekoliko stotina omladinaca, i to baš onih, koji o demokratizmu govore, da posvjedoče svoju solidarnost, da dokažu svoje simpatije prema drugu... Ali da, on nije „akademski“, on ne nosi visoke ogrlice i duge kose! On je prosti, jednostavni. Ali se zato toliko umiju „sniziti“ do američkih Hrvata, kada je tražiti njihove dolare! (U prvom redu je taki Radić!) Između naše gospode i našega puika, uza sve puste riječi i proteste, postoji na žalost još veliki, duboki jaz. A našem rodoljublju hoće se još nekoliko Cuvajja, još nekoliko komesarijata, dok se mi zapravo naučimo što je to – Sloboda. Vi u Americi znate šta je Ona, vi je vidite, osjećate, pipate rukama, vi je Ljubite, vi se preko Dojčića za nju žrtvujete, a Mi? Mi smo svojevrijedi... robovi! Ali ništa zato, neka vas to u vašem Slobodarskom Radu ne ometa, neka Prava Sloboda i nadalje iz Amerike dolazi! „Da živi Hrvatski savez!“ – kliknuo je Stjepan Dojčić kada mu je sudac navijestio šesnaestogodišnju robiju. To je bio njegov javni pozdrav vama braćo u Americi. Prihvatite, razumijte taj pozdrav vašeg mučenika, koji je pregorio svoju sreću, svoju budućnost i svoj mladani život za – Slobodnu Hrvatsku. Osvetite ga! Primorski Hrvat.“ *Isto*, 23-24.

58 *Isto*, 25.

59 *Isto*, 26-29.

60 *Isto*, 26-27.

61 *Isto*, 32-33.

62 *Isto*, 35.

Posebno licemjernim smatra Radićevu saborsku interpelaciju iz srpnja 1917. u kojoj traži oslobođenje iz zatvora Jukića i Dojčića. Pri tome je pravdao postupke atentatora njihovim političkim motivima i činjenicom kako je vlast imenovanjem kraljevskog komesara kršila ustav. Radić se vara ako smatra da će mu zbog toga Dojčić oprostiti „izdaju“.⁶³

Zanimljiva je i rasprava zastupnika Josipa Rajačića vezana za Radićevu interpelaciju koju navodi Dojčić. On je opisao atentatore kao čedne, „idealne“ i besprijeorne istovremeno nacionaliste i demokrate koji su samo željeli „pretvoriti u djela“ ono što se protivi zakonu.⁶⁴ Tu je Rajačić vrlo blizu anarhističkom poimanju terora. Da ga je tako doživljavao i dio javnosti svjedoči i izjava frankovačkog odvjetnika Vladimira Sachsa po komu je Dojčić: „Pravi tip revolucionarca iz ruskih nihilističkih pokreta.“⁶⁵

Dojčić je mogućnost pomilovanja pred istražnim sucem odbacio i to posebno zato što ga je tražio Radić.⁶⁶

Po izlasku iz zatora Dojčić je pokušao pokrenuti masovnu kampanju protiv Stjepana Radića. Tvrdio je kako mu je zbog napadanja Radića priječeno i atentatom. Isticao je kako se ubojstva ne boji. On se može dogoditi i Radiću. „Tko na mene ruku metne, taj je ujedno diže i na Radića.“ tvrdio je Dojčić.⁶⁷

Napadi na Radića nisu naišli na odjek u javnosti. Dojčićev branitelj dr. Zvonimir Španić ovoga je upozorio kako je Radić jedina prepreka velikosrpskim pretenzijama i nadiranjju klerikalizma. U anonimno pismu Dojčić je upozoren kako napadanjem Radića napada sve ono za što se borio, ide na ruku gospodi, a protiv seljaka koji je za Radića i republiku. Čak je i Dojčićev prijatelj don Niko Gršković pri objavljivanju njegovih pisama uklanjao njegove napade na Radića.⁶⁸

***

Dojčićeva brošura je glas duboko razočarane osobe, osobe koja je u jednu ideju, jedan pothvat uložila svoje emocije, materijalna sredstva i žrtvovala veliki dio svog života. Rezultat je pak razočaravajući. Hrvati su umjesto jedne prema njima nepravedne države (Austro-Ugarske) dospjeli u drugu jednako tako nepravednu (Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca) u kojoj premoć i dalje imaju spletke lukavih političara poput Stjepana Radića.

Dojčić se duboko razočarao ne samo u prevrtljivu hrvatsku političku scenu nego i u sluganski mentalitet Hrvata u Hrvatskoj. Naspram njih ističe Dojčić Hrvate u Americi. Oni su bolji dio hrvatskog naroda, borbeni dio, upoznat s vrijednostima slobode i demokracije. To uvjerenje s Dojčićem dijele i drugi promatrači kako u Hrvatskoj tako i izvan nje. Činitelj promjena u hrvatskom društvu tako može biti samo hrvatsko iseljništvo.

Zaključak

Upotreba terora kao sredstva političke promidžbe početkom 20. stoljeća među Hrvatima, pa tako i onima u iseljništvu, dio je vala terora koji je, pod utjecajem anarhizma, zahvatio Europu i svijet. U tom okviru se mora i promatrati. Čin političkog terora izaziva kontraverze u hrvatskoj javnosti, kako u onoj u Hrvatskoj samoj, tako i među iseljenim Hrvatima. To dolazi do izražaja u dvjema brošurama kojima se ovaj rad bavi.

63 *Isto*, 36-37.

64 *Isto*, 37.

65 *Isto*, 44.

66 *Isto*, 47.

67 *Isto*, 40-42.

68 *Isto*, 38, 40-41, 43.

Brošura Stjepana Radića iskazuje svu ideološku raznolikost koju je usvojio tijekom svog obrazovanja i političkog djelovanja. Ipak, njegovo odbijanje terora kao oblika političkog djelovanja u osnovi je konzervativne prirode. Teror je protivan prirodi hrvatskog naroda i u njemu se može pojaviti samo kao rezultat vanjske, u prvom redu medijske manipulacije. Radićev zazor prema teroru kao da odražava njegovu osobnu i političku budućnost i smrt od posljedica atentata.

Dojčićeva brošura je sasvim nešto drugo. Umjesto ideološke i političke pouke ona je više krik nezadovoljstva i izraz frustracije Hrvatskom, hrvatskim narodom, a posebno hrvatskim političarima koji će biti karakterističan i za naredne naraštaje hrvatskih iseljenika. Pri tome hrvatski iseljenik je predstavljen nadmoćnim Hrvatu u domovini i jedini je činitelj mogućih promjena.

Tisak

Seljačka prosvjeta: glasilo Seljačke sloge, hrvatskoga seljačkoga prosvjetnoga i dobrotvornoga društva u Zagrebu (Zagreb), 1928.

Literatura

COMBS, Cynthia C. *Terrorism in Twenty First Century*. New York; London: Routledge, 2018.

ČIZMIĆ, Ivan. „O atentatu Stjepana Dojčića na komesara Ivana bar. Skerleca 1913.“. *Historijski zbornik 19-20* (1968): 333-339.

DESPOT, Igor. „Sjeverozapadna Hrvatska u vrijeme Balkanskih ratova“, *Podravina* 11 (2012), br. 22: 72-81.

DOJČIĆ, Stjepan. *Tko je lopov? Stjepan Dojčić ili Stjepan Radić?* Zagreb:[s. n.], 1919.

GUÉRIN, Daniel. *Anarchism: From Theory to Practice.??*

HORVAT, Josip. *Pobuna omladine: 1911. - 1914*. Zagreb: Udruga za kulturu Gordogan, 2006.

KINNA, Ruth. *Annarchisam: a beginners guide*. Oxford: Oneword, 2003.

Leksikon hrvatskog iseljeničtva i manjina. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Hrvatska matica iseljenika, 2014./2015.

MARSHALL, Peter. *Demanding the Impossible: A History of Anarchism: Be Realistic: Demand the Impossible*. London; New York; Toronto; Sydney: Harper Perennial, 2008.

RADIĆ, Stjepan. *Javna politička poruka probudjenoj seljačkoj braći, naročito u Americi i po ostaloj tudjini*. Zagreb: Slavenska knjižara St. i M. Radić, 1913.

ROOUM, Donald. *What is Anarchism? An Introduction*. London: Freedom Press, 1995.